

Попчук О. В.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДЕФІНІЦІЇ ФЕНОМЕНА ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ

У статті розглядається феноменологія професійної культури та репрезентуються її основні компоненти. Також пропонуються дефініції основних елементів професійної культури та аналізуються наукові підходи щодо змісту, структури та динаміка формування професійної культури.

В статье рассматривается феноменология профессиональной культуры и представляются ее основные компоненты. Также предлагаются дефиниции основных элементов профессиональной культуры и анализируются научные подходы к содержанию, структуре и динамика формирования профессиональной культуры.

The article is devoted to examining the phenomenology of professional culture and its basic components are represented here. The definition of the basic elements of professional culture and are proposed scientific approaches to the content, the structure and dynamics of the formation of professional culture are also analyzed in the article.

Актуальною педагогічною проблемою нині є задоволення суспільної потреби у фахівцях, які б володіли високою загальною та професійною культурою, вмінням самостійно та креативно мислити, ініціативно і раціонально розв'язувати професійні та життєві питання. У зв'язку з цим останнім часом проведено низку психолого-педагогічних досліджень. Так, феномен професійної культури розглядали М. Ананченко, Д. Аврамов, К. Бурлаков, Н. Гончарова, В. Ковальчук, А. Новиков, К. Островський та інші. Різні аспекти професійної культури учителя вивчали Т. Іванова, Г. Михалін, М. Пічкур, Я. Черньонков. Професійна культура працівників органів

внутрішніх справ є предметом аналізу В. Безбородого, І. Михайличенко, офіцерів-прикордонників – Т. Щеголевої, менеджерів – І. Герасимової, А. Іванової, Н. Піроженко.

Метою нашої статі є аналіз сутності феномена професійної культури та виокремлення різних аспектів його дефініції. Поняття “професійна культура” є неоднозначним, оскільки воно містить різні предметні основи. З одного боку, мова йде про загальну культуру професійної діяльності, а з іншого – про специфічні цінності, норми, технології цієї діяльності. Підходи багатьох авторів до природи суб’єкта професійної культури помітно різняться.

Так, чимало учених, зокрема М. Корінний та В. Шевченко, визначають сутність феномена професійної культури як відповідний рівень та якість професійної діяльності, котрі залежать від соціально-економічного стану суспільства й сумлінності особистості в оволодінні певними знаннями, навичками конкретної професії та їх практичному використанні [2, с.173].

Варто взяти до уваги судження О. Пономарьова щодо тлумачення професійної культури як обов’язкового елемента професіоналізму, “що ґрунтується на високій загальній і моральній культурі людини та її духовності, й передбачає такий розвиток професійної компетентності фахівця у сфері його діяльності, який підносить цю діяльність та її результати до рівня основних життєвих цінностей, завдяки чому формується почуття особистої відповідальності перед людьми і Богом за результати своєї діяльності, за можливі наслідки технічних чи управлінських рішень” [7].

На думку А. Кравченка, професійною культурою повинен володіти кожний, хто зайнятий оплачуваною роботою у суспільному або приватному секторі. Відповідно автор розуміє цей феномен як сукупність спеціальних теоретичних знань та практичних умінь, пов’язаних з певним різновидом праці. Ступінь оволодіння ним визначається за критеріями досягнення певного рівня кваліфікації та кваліфікаційного розряду. При цьому розрізняють формальну та реальну кваліфікацію: перша пропонує необхідні для професії теоретичні знання, а друга – практичні навички та вміння, професійний досвід, отриманий протягом декількох років роботи в даній галузі [3, с.57].

Слід зауважити, що Н. Крилова визначає сутність професійної культури фахівця як "єдність переконаності в соціальної значущості своєї професії, розвинене почуття професійної гордості, працелюбства і працездатності, підприємливості, енергійності та ініціативності, здатності ефективно, швидко та якісно вирішувати оперативні завдання; знань теорії управління і соціальної психології, організаторських здібностей, готовності до розширення професійного досвіду" [4].

Викликає інтерес точка зору А. Новикова, який пропонує для характеристики професійної культури особистості такі критерії, як: рівень сформованості професійних знань, навичок і операційних, тактичних, стратегічних професійних умінь; рівень оволодіння основними кваліфікаціями – уміннями оволодіння комп'ютером, іноземними мовами, професійним спілкуванням, навиками маркетингу, організації реклами і збуту продукції тощо; рівень оволодіння естетичними, етичними, економічними, екологічними, правовими компонентами професійної культури [6].

Б. Модель підкреслює системний характер досліджуваного явища і розглядає його як підсистему загальної культури, націлену на забезпечення функціонування практичної діяльності в умовах загального й спеціального поділу суспільної праці. Відповідно професійна культура виступає категорією, що характеризує ступінь оволодіння професійною групою, її представниками специфічним видом трудової діяльності як спосіб реалізації сутнісних сил і творчих здібностей у процесі й результатах професійної діяльності [5].

Актуальною нині є точка зору М. Ананченко, в якій обґрунтовано такі сутнісні ознаки феномена, як спеціальні (у тому числі етичні) знання, уміння і навички, а також нормативність особистості, її здібність до діалогу та сприйняття нових ідей [1, с. 11].

Питання професійної культури посідають значне місце у творчій спадщині В. О. Сухомлинського. В інтерпретації видатного ученого-педагога вона складається з таких компонентів:

- духовна культура (чуттєво-емоційна, моральна, світоглядна);
- система професійно-значущих знань;

- система професійних вмінь та навичок;
- здатність до творчої праці;
- професійно-значущі види особистісної культури (мовна, комунікативна, дослідницька, розумової праці, фізична, екологічна);
- активна життєва позиція, потреба у самовдосконаленні [8, с.24-25].

Слід відзначити, що у сучасних педагогічних дослідженнях, присвячених аналізу професійної культури, використовується критеріально-рівневий підхід, що передбачає вивчення феномена за різними критеріями, за різними напрямками на основі врахування особливостей розвитку всіх структурних компонентів, прояву функціональних властивостей. Такий підхід слід вважати необхідною умовою для ефективного формування професійної культури майбутніх фахівців.

Узагальнення положень наукової літератури та досвіду вивчення практичних аспектів процесу професійного становлення фахівців дозволяє нам виокремити такі основні критерії сформованості компонентів професійної культури майбутніх фахівців інформаційної діяльності:

- цілісність і повнота усвідомлення змісту професійної культури, міцність світоглядних переконань, сформованість суспільно спрямованої життєвої позиції;
- усвідомлення і розуміння цінностей, ідеалів і смислів професійної діяльності, їхня пріоритетність в ієрархії особистих життєвих цінностей, сформованість мотивації та установок професійної діяльності, сформованість і стійкість морально-психологічних якостей, вміння і готовність діяти в нестандартних ситуаціях;
- повнота і глибина фахових, спеціальних та загальнонаукових знань; сформованість вмінь та прийомів їх самостійного здобуття та вдосконалення;
- досконалість і різноманітність професійних вмінь та навичок, спрямованих на неперервність їхнього вдосконалення;
- сформованість, цілісність і особистісна значущість професійно-значущих видів особистісної культури;
- усвідомленість соціального і професійного статусу, соціально-професійна адаптованість, спрямованість на збагачення професійного досвіду;

– наявність професійно-значущих здібностей, рівень особистісної самореалізації в професійній діяльності, критичне ставлення до власної діяльності, якість і всебічність функціональної підготовки.

Зазначимо, що майбутні фахівці досягають різних рівнів розвитку окремих компонентів професійної культури. Їх визначення вимагає спеціальної діагностики.

Вивчення соціологічних та психолого-педагогічних джерел свідчить про те, що існують різні підходи щодо визначення феномена професійної культури. В цілому *під професійною культурою слід розуміти комплекс спеціальних знань, умінь, навичок і здібностей, професійних цінностей, володіючи якими фахівець певної галузі стає майстром своєї справи, професіоналом, і водночас не втрачає здатність творчо мислити та постійно самовдосконалюватися, займатися самоосвітою.*

Професіонала можна охарактеризувати як людину, яка опановує норми професії; результативно й успішно, з високою продуктивністю здійснює свою трудову діяльність, досягаючи майстерності, самостійно будує своє професійне життя; здатний до подолання зовнішніх перешкод, прагне до розвитку своєї особистості й індивідуальності засобами професії, збагачує досвід професії оригінальним творчим внеском, сприяє підвищенню соціального престижу даної професії в суспільстві, інтересу до неї. Професіонал – це кваліфікована людина, що репрезентує результати своєї праці. Йому повинні бути притаманні такі основні якості, як: компетентність, відповідальність та відданість своїй справі. Компетентність ми розуміємо як майстерність не стільки в аспекті виконання, скільки у контексті організації і системного розуміння всіх проблем, пов'язаних з діяльністю. Крім того, вона визначається сформованістю уміння поставити завдання і здатності організувати рішення конкретних проблем, що належать до виду діяльності, в якій певна людина є обізнаною.

Професійна майстерність та професійне самоствердження – це основні засади професійної культури. Зазначимо, що професійне самоствердження ототожнюється з такими поняттями, як професійна орієнтація, професійне становлення, кар'єра зростання. Професійне самоствердження не

може бути відокремленим від культурного та морального стану суспільства, одночас застерігає від таких негативних явищ, як деструктивні конфлікти, кар'єризм, приниження своїх колег та підлеглих.

Професійна майстерність трактується в двох аспектах: широкому та вузькому. У широкому аспекті передбачається, що кожна людина, яка професійно займається певним видом діяльності, володіє необхідними знаннями та вміннями, і як результат, – заслуговує професійного довір'я. У вузькому розумінні до складу професійної майстерності входить теоретична підготовленість, продуктивна діяльність і талант, високі моральні якості спеціаліста та його вихованість, коректність, соціальні почуття. Найбільш суттєвими, на наш погляд складовими професійної майстерності виступають талант і соціальні почуття.

Систематизація та узагальнення досліджень феномену професійної культури дають змогу виокремити такі структурні компоненти в особистісному прояві професійної культури майбутніх фахівців:

- професійний світогляд, що визначається рівнем загальної та професійної освіти;

- професійна моральність, що містить сукупність сформованих цінностей та ідеалів, професійно значущі психологічні якості, готовність діяти у нестандартних ситуаціях;

- професійна компетентність – система професійно значущих загальнонаукових, правових, фахових і спеціальних знань та способів їх здобуття;

- професійна майстерність – система професійних вмінь та навичок і способів їх вдосконалення;

- визнання професійного значення особистісної культури – комунікативна, правова, моральна, психологічна, інформаційна;

- професійна спрямованість – усвідомлення професійного та соціального статусу, спрямованість на поширення професійного досвіду;

- професійні здібності – сукупність професійно значущих розумових, психологічних здібностей, спрямованість на професійне самовдосконалення та самореалізацію в професії.

Отже, можна стверджувати, що професійна культура є складним особистісним утворенням, що має проектува-

ти загальну культуру фахівця у професійній сфері і може формуватися і реалізовуватися лише в контексті цілісної соціально-професійної діяльності особистості.

Література

1. Ананченко М.Ю. К вопросу о сущности и факторах становления профессиональной культуры специалиста /М.Ю.Ананченко // Формирование профессиональной культуры будущего специалиста: материалы X областной студенческой научной конференции и международных педагогических чтений: сб. статей и тез. – Архангельск, 2003. – 160 с.
2. Корінний М. М., Шевченко В. Ф. Короткий енциклопедичний словник з культури / М. М. Корінний, В. Ф. Шевченко. – К.: Україна, 2003. – 384 с.
3. Кравченко А.И. Культурология: учеб. пособ. / А.И.Кравченко – М., 2001. – С. 57.
4. Крылова Н.Б. Формирование культуры будущего специалиста / Н.Б.Крылова – М.: Высшая школа, 1992. – 140 с.
5. Модель Б. С. Профессиональная культура предпринимателя / Б. С. Модель // Социологические исследования. – 1997. – № 10. – С. 10-15.
6. Новиков А. М. Российское образование в новой эпохе / А. М. Новиков. – М., 2002.;
7. Пономарьов О. С. Невідкладність проблем формування загальної професійної культури сучасних фахівців / О. С. Пономарьов // Педагогіка і психологія. – 2002. – № 3. – С. 88-92.
8. Сухомлинский В. А. Сто советов учителю: избранные произведения в 5-ти томах / В. А.Сухомлинский. – К.: Радянська школа, 1979.